

УДК 343.98

О. Б. Андрєєва, завідувач сектору Харківського НДІСЕ, кандидат юридичних наук, професор,

О. В. Шарапова, провідний науковий співробітник Харківського НДІСЕ, кандидат технічних наук

СТОСОВНО НАУКОВО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Приділено увагу одній із найважливіших вимог сучасного судово-експертного провадження – забезпечення принципу наукової обґрунтованості застосовуваних методик. На основі аналізу матеріалів 69-ї конференції Американської академії судових експертиз розглянуто можливість вирішення найбільш важливих методологічних проблем судової експертизи.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, методичне забезпечення, наукова обґрунтованість, судово-експертні помилки.

Організація та проведення міжнародних наукових заходів, у яких беруть участь судові експерти, науковці, викладачі, представники правоохоронних органів, судів є одним із найбільш розвинених видів міжнародної наукової співпраці в галузі судової експертизи. Це, як правило, зустрічі, що мають різні назви й форми: конгреси, форуми, конференції, симпозиуми, семінари, круглі столи, наради, засідання тощо. Провідними науковими заходами є конгреси та форуми; семінари, круглі столи й наради, як правило, уключають невелике коло учасників. Найбільш поширеною та ефективною формою зустрічей є конференція, яка за рівнем представництва перебуває між конгресом і симпозиумом.

Залежно від частоти проведення та спеціалізації міжнародні наукові судово-експертні заходи розподіляються за трьома видами:

1) систематичні, які проводяться міжнародними об'єднаннями судових експертів із питань діяльності цих організацій;

2) за окремими видами судових експертиз, що проводяться періодично під егідою однієї або декількох організацій, у тому числі міжнародних і національних;

3) разові, що проводяться з окремої проблеми судової експертизи.

За ступенем територіального охоплення учасників міжнародні наукові заходи можуть бути глобальними (всесвітніми), міжрегіональними та регіональними. За періодичністю вони розподіляються на щорічні, дворічні (бієнале), трирічні (триєнале), а також разові. Круглі столи, наради та семінари можуть проводитися частіше (шоквартально, щомісяця). Залежно від необхідності особистої присутності наукові заходи поділяються на очні, заочні та очно-заочні. Заочні конференції останніми роками проводяться головним чином в режимі онлайн-конференцій із використанням відео-конференц-зв'язку.

Загальноприйнятим є поділ наукових заходів на три види: науково-теоретичні, науково-практичні та науково-технічні. Більшість міжнародних зустрічей судових експертів, незважаючи на те, що в процесі їх проведення обговорюються як теоретичні, так і технічні питання, слід віднести до числа науково-практичних. Це зумовлено тим, що питання, які обговорюються, переважно висвітлюють проблеми використання в практичній судово-експертній діяльності наукових методів.

У сучасній літературі з питань наукової обґрунтованості судово-експертних досліджень, наукового обґрунтування розробки нових, модернізації «старих», а також диференціації «справжніх» і «псевдо» експертних методик, тривають пошуки оптимальних шляхів переходу судової експертизи на новий високотехнологічний рівень розвитку з максимальною об'єктивністю та достовірністю отриманих результатів. У зв'язку з цим публікації, присвячені питанням сертифікації компетентності експертів і методичного забезпечення, акредитації судово-експертних лабораторій, менеджменту якості, оцінювання невизначеності отриманих результатів є актуальними й досить затребуваними при формуванні інноваційної парадигми використання спеціальних знань у судочинстві.

У практиці зарубіжного судочинства та організації судово-експертної діяльності питання наукової обґрунтованості застосовуваних експертних методик є пріоритетними й особливо вагомими. Яскравий приклад – результати чергової 69-ї конференції Американської академії судових експертів (далі – AAFS), що пройшла в лютому 2017 р. у Новому Орлеані (США). Пленарна сесія конференції була присвячена темі «Наше майбутнє відображає наше минуле: еволюція судово-експертної науки. Завдання та досягнення протягом десятиліть». На ній було відзначено, що нині AAFS, яка створена в 1948 р., веде роботу за 11-ма напрямками, охоплюючи всю судово-експертну діяльність.

Тема еволюції судової експертизи є однією з основних у масштабному національному проєкті США, присвяченому визначенню структури й змісту судово-експертної діяльності завтрашнього дня – бачення судово-експертної методології в майбутньому¹. Правовим імпульсом, який привернув особливу увагу в США до судово-експертних методик, треба вважати стандарт Даубера (Daubert standart). У постанові Верховного суду США від 1993 р. було сформульовано ряд базових критеріїв, за якими суддям рекомендувалося враховувати у своїх рішеннях висновки судової експертизи². Зокрема, за стандартом Daubert суддя, оцінюючи використану в експертизі методику, вирішує для себе такі питання:

¹ Jones J. P. The Organization of Scientific Area Committees (OSAC) for Forensic Science Highlights Recent Standards and Baseline Documents for Many Disciplines. *Proceedings of the American Academy of Forensic Sciences 69th Annual Scientific Meeting* (New Orleans, LA. February 13–18, 2017). 2017. Vol. 23. P. 526. URL: <https://www.aafs.org/wp-content/uploads/2017Proceedings.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).

² Daubert standart. URL: www.law.cornell.edu/wex/daubert_standard (дата звернення: 05.09.2017).

- Чи була перевірена теорія або метод, про який ідеться в експертизі?
- Чи має використана методика експертну оцінку та де опублікована?
- Яка відома, очікувана або потенціальна частота помилок у даній методиці?
- Чи є будь-які стандарти, що контролюють використання даної методики?

Стандарт Daubert, затверджений як керівництво, і нині використовується в федеральних і деяких інших державних судах США. У федеральних судах він замінив стандарт Fgue, який використовувався раніше¹. Отже, як критерії оцінювання можна виділити: перевіреність теорії, апробацію методики, рівень імовірності помилок, використання стандартів контролю тощо.

Як видно з наведеного переліку критеріїв, відповідно до одного з них будь-яка судово-експертна методика повинна мати чітко визначену ймовірність помилок. Однак ця характеристика не входить у прийняті регламенти розробленого методичного забезпечення практично для всіх судово-експертних напрямів, за винятком молекулярно-генетичної експертизи. Отже, Рада радників з науки та техніки (PCAST) дійшла висновку, що сьогодні в судовій експертизі заслуговують на особливу увагу дві проблеми:

- необхідність досягнення чіткої ясності щодо наукових стандартів оцінювання достовірності та надійності судово-експертних методів;
- можливість оцінювання конкретних судово-експертних методів щодо їх науковості й достовірності.

У цьому дослідженні PCAST брали участь науковці й практики, судді, прокурори, адвокати, прихильники реформи системи кримінального правосуддя та представники федеральних агентств. У доповідях і виступах на 69-й конференції AAFS обговорювалися: роль наукових знань у правовій системі; критерії, за якими можна оцінювати наукову обґрунтованість судово-експертних методик; порядок використання в судово-експертних методиках порівняння ознак у таких експертизах, як генотипоскопічна (ДНК), трасологічна (у тому числі дактилоскопічна), балістична, пожежно-технічна, авто-технічна, біологічна тощо.

Особливу дискусію викликали рекомендації щодо забезпечення достовірності судово-експертних методик для Національного інституту стандартів і технологій, Управління з науки й техніки політики Білого дому (OSTP), лабораторії Федерального бюро розслідувань, Генерального прокурора та судової системи в цілому. Зокрема, Національній комісії із судової експертизи (NIST) запропонували на постійній основі оцінювати наукову достовірність поточних і нещодавно розроблених експертних технологій, порів-

¹ Daryas A. A. Frye, Daubert, or None of the Above: What Rules Govern Admissibility of Scientific Evidence in Court? *Proceedings of the American Academy of Forensic Sciences 69th Annual Scientific Meeting*. 2017. Vol. 23. P. 831. URL: <https://www.aafs.org/wp-content/uploads/2017Proceedings.pdf>; Special Sessions: The Evolution of Daubert and Its Effects on the Forensic / M. E. Carroll, L. Mohammed, S. Domitrovich et al. Там само. P. 4–6. URL: Там само.

няння криміналістичних характеристик і за результатами випускати щорічний публічний звіт. При цьому:

— NIST має взяти на себе провідну роль у трансформації трьох важливих суб'єктивних (багато в чому заснованих на людському судженні) експертних методик порівняння ознак (аналізу ДНК складних сумішей, латентних відбитків пальців, зброї та слідів пострілу) в об'єктивні; максимально їх стандартизувати та мінімізувати вплив людського фактора;

— OSTP було запропоновано вирішити питання щодо необхідності розроблення скоординованої національної науково-дослідної стратегії в галузі судово-експертної науки;

— лабораторії ФБР рекомендовано розробити ефективну дослідну програму з удосконалення судової експертизи, беручи до уваги її нещодавній досвід аналізу латентних відбитків пальців;

— Генеральний прокурор має: направляти спеціально підготовлених прокурорів на виступи в судах від імені Міністерства юстиції США для забезпечення показань про судово-експертні ідентифікаційні методики щодо відповідності стандартам наукової достовірності; переглянути та надати для громадського обговорення нормативний документ «Єдина мова для свідків і звітів», а також допоміжні документи для приведення їх у відповідність із даними стандартів.

Питання наукової обґрунтованості судово-експертних методик цікавить науковців та практиків усього світу. Зокрема, зазначається, що всі ці процеси, які відбуваються, начебто, суто локально в США, у дійсності мають безпосереднє відношення до всіх країн планети. У науці не буває національної фізики, хімії або математики. У всіх державах світу криміналістичні лабораторії мають подібне обладнання, а експерти різних країн застосовують стандартні методики для аналізу результатів, отриманих за допомогою тієї чи іншої техніки.

Саме тому необхідно продовжити вивчення міжнародного досвіду щодо підвищення наукової обґрунтованості судово-експертних методик і використовувати отримані результати в широкому спектрі заходів щодо підвищення якості експертного дослідження та зменшення строків його проведення.

Слід також зазначити, що численні наукові дослідження різних країн показали, що причини експертних помилок неоднорідні. У вітчизняній методології експертні помилки поділяють на три класи: помилки процесуального характеру, гносеологічні та операційні¹. Зарубіжні вчені особливу увагу приділяють людському фактору. При цьому дослідження пізнавальних процесів психіки судового експерта показали прямий зв'язок ненавмисних помилок у висновках з особливостями психології конкретного експерта, а саме з його пам'яттю, увагою, почуттями, логічним мисленням, увагою, здібностями до прийняття рішень тощо. Метою вивчення цієї проблеми є мінімізація когнітивного зміщення (систематичного психологічного відхилення від реалістичної оцінки ситуації) у судово-експертній детальності,

¹ Судебная экспертиза: типичные ошибки/под ред. Е. Р. Россинской. М.: Проспект, 2012. 544 с.

підвищення надійності та точності висновків судової експертизи, проведення відповідних профілактичних заходів серед судових експертів, слідчих, суддів і адвокатів¹. Доцільним убачається необхідність для досягнення інтересів правосуддя розроблення цілісної концепції управління когнітивним зміщенням. У зв'язку з цим, дуже актуальною є співпраця експертів і науковців різних країн щодо вивчення впливу факторів психологічного, організаційного й процесуального характеру на результати експертного дослідження та розроблення рекомендацій, які дозволять мінімізувати можливість помилкових висновків при вирішенні судово-експертних завдань.

О НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Андреева О. Б., Шарاپова О. В.

Уделено внимание одному из важнейших требований современного судебно-экспертного производства – обеспечение принципа научной обоснованности применяемых методик. На основании анализа материалов 69-й конференции Американской академии судебных экспертиз рассмотрена возможность решения наиболее важных методологических проблем судебной экспертизы.

Ключевые слова: судебно-экспертная деятельность, методическое обеспечение, научная обоснованность, судебно-экспертные ошибки.

ABOUT SCIENTIFIC-METHODICAL PROVISION OF FORENSIC-EXPERT ACTIVITY

Andreeva O. B., Sharapova O. V.

One of the most important requirements of the modern forensic expert procedure – ensuring of the principle of scientific validity of the techniques applied is considered. It's generally accepted to divide scientific events into three types: scientific-theoretical, scientific-practical and scientific-technical. The majority of international meetings of forensic experts, despite the fact that in the process of their performing there are discussed both theoretical and technical issues, should be attributed to the number of scientific-practical. This is due to the fact that the issues that are discussed, primarily highlight the problems of using scientific methods in practical forensic-expert activity. As the practice shows, the questions of scientific validity of the expert technique and scientific-methodical grounding of its applying in the performance of expertise may have different semantic, operational, and legal interpretation. Based on the analysis of the materials of the 69th Conference of the American Academy of Forensic Examinations, the possibility of solving the most important methodological problems of forensic examination is considered. It's first of all the achievement of clear clarity and objectivity in the evaluation of scientific standards for the reliability and trustworthiness of forensic-expert methods and the possibility of their ap-

¹ Cognitive Bias Issues in the Forensic Analysis of Pattern and Impression Evidence and in Medicolegal Evaluations/ A. Sulner, B. C. Scheck, K. A. Findley et al. *Proceedings of the AAFS 67th Annual Scientific Meeting*. Vol. 21. P. 41–42. URL: <https://www.aafs.org/wp-content/uploads/2015Proceedings.pdf> (дата звернення: 05.09.2017).

plying in forensic-expert researches. In all countries of the world, forensic laboratories have similar equipment, and experts from different countries apply standard techniques for analyzing the results obtained with the help of this or that technique. The conclusions of foreign scientists are analyzed for the further development of legislation on forensic examination and harmonization of forensic expert cooperation. It's necessary to continue studying the international experience on increasing the scientific grounding of forensic-expert techniques and to use the results obtained in a wide range of measures to improve the quality of expert research and reduce the terms of its conduct.

Keywords: forensic-expert activity, methodical provision, scientific validity, forensic-expert errors.

УДК: 343.98:05

В. В. М'ясоєдов, проректор з наукової роботи Харківського національного медичного університету, доктор медичних наук, професор,

Л. М. Дереча, учений секретар Харківського НДІСЕ, кандидат біологічних наук, старший науковий співробітник

ГАРАНТІЇ ПРАВОВОГО ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ СУДОВИХ ЕКСПЕРТІВ

Розглянуто проблеми правового та соціального захисту судових експертів державних спеціалізованих установ і судових експертів, які не працюють у державних спеціалізованих установах. Запропоновано шляхи вирішення цих проблем з урахуванням необхідності обов'язкового страхування життя й здоров'я судових експертів.

Ключові слова: судово-експертна діяльність, страхування, судовий експерт, правовий захист, соціальний захист.

Право на соціальний захист громадян закріплене Основним Законом нашої держави – Конституцією України (ст. 46), який уключає право на забезпечення його в разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Обов'язкове державне соціальне страхування здійснюється на підставі законів «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»¹, «Про

¹ Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T991105.html (дата звернення: 10.07.2017).